

A „PORÁBÓL MEGÉLEDETT PHOENIX“ GYÖNGYÖSI KÉZIRATÁBAN.

Dugonics Andrásnak 1796-ban „Gyöngyösi Istvánnak költeményes maradványai“-ban Kemény Jánoshoz írott „előintése“ által vettem tudomást arról, hogy a fent jelzett kézirat létezik. Minthogy mind irodalomtörténeti, mind bibliographiai szempontból érdekesnek véltem, keresztül néztem, s nem tartom érdektelennek a kéziratot e helyt ismertetni.

Először is pár szóval a kézirat történetéről akarok megemlékezni.

Gyöngyösi megírta a „Porából megéledett Phoenixet“ több évvel az előtt, mintsem azt kiadta volt. De idegen kezek a kéziratához fértek s azt el is tulajdonították, mint a szerző maga elbeszéli „Az Tekéntetes, és Nagyságos Alsó-Torjai Apor István úrnak“ írt ajánló levelében, kinek az 1693-ban Lőcsén nyomtatott Kemény Jánosát ajánlotta. „Jutott eszembe: — írja — hogy volnának nékem az fellyebb már régen el-múlt esztendőekben Kemény János' dolgairól írott valamely Verseim, az mellyek, jóllehet elidegenítettven töllem, olly helyre kerültek volt, az honnét nagy nehezen lehetet megent kezemhez szerzenem; mindazonáltal, minthogy sokan kívánták nagy Emberek is azokat, addig szorgalmatoskodtam vissza vételében, hogy azt végre végbenis vittem, noha igen elrongyolottan is, némelly részének elmaradásával is tértek meg oda, az honnét elvitettek volt. Arra ugyan nem érkehettem, hogy mindenestül elébbi épségére hozhattam volna, másféle töredékiből mindazonáltal a'mint lehetett, rendbe vettem.“

Ezt a rendbe vett kéziratot azután Gyöngyösi Krasznahorka-Várallyán tartózkodása alatt András Péter báró főispánnak ajándékozta, ki azt a családi könyvtárba helyezte el. Évek multával a kéziratot több más könyvekkel együtt az András család Nemcsényi Adolfnak adta ajándékba, ki a kéziratot a nyitrai kegyes-tanítórend társházának könyvtárába helyezte el.

A kézirat itt került Dugonics András kezébe, midőn itt, mint maga mondja, a „föllyebb való Tudományoknak hallgatója“ volt 1763-ban. Dugonics mohó vágygal olvasta e könyvet, s végtelen nagy öröme Tapolcsányi Gergely akkori rendfőnöke meg is ajándékozta vele. Dugonics poetai tehetségének kifejtésére nagy befolyása volt e kéziratnak, ebből vett tanulmányt és lelkesedést, alakot és modort. „Magamról igazán megvallom — írja Dugonics — hogy gyermek koromban ama nevezetes Tapolcsányi Gergelytől Gyöngyösi Istvánnak ezen könyvét ajándékba kapván, egészen elszégyenltem magamat, midőn annak olvasásából megérttem, hogy még én igen csekély Magyar vagyok. Mondhatom

azt is, hogy Tapolcsányi után ezen könyv volt ösztönöm, mellyel a Magyar nyelvnek kisimitására ingereltetem. Chariklia azt első kezdhette bennem, a mit Kemény János végbe vitt.“ Dugonics 1769-iki Gyöngyösi kiadásában e kéziratot használta is.

Dugonics később az ajándékba kapott kéziratot visszaadta s az még most is kegyelettel őriztetik a nyitrai könyvtárban.

A sárgára festett bőrbe kötött kézirat 155 negyedívnyi nagyságú vastag papírlevélből áll. Utolsó lapján e, már megfakult sorok olvashatók: „Liber iste et ipsummet Manuscriptum Auctoris Stephani Gyöngyösi deprehensum apud Petrum Andrási Baronem, Cui Auctor etiam Charicliám suam inscripsit. Ao. 1700.

A kézirat címe nem egyezik meg egészen sem az első, 1693-ki lőcsei, sem a többi kiadásokéival, a kéziratban el van hagyva a „Porából megéledett Phoenix, avagy.“ A kézirat címétől az első lapon ez áll: „Az Néhai Gyerő Monostori Kemény János Erdéli Feiedelemnek Lonnyai Anna Asszónnyal levő házasságának. Tatár országi rabságának, Feiedelemségében, a Török ellen viselt hadi dolgainak és végre vitézül le tett életének Emlékezete.“

Ezután következik „Az Olvasóhoz“ című előbeszéd, mely a 2.—10. lapig terjed. Ezen előbeszéd nyomtatásban csak 1796-ban jelent meg a Dugonics kiadásában (I. XLII—XLIX.), ki az egészest e kéziratból nyomtatta le, tőle vette át Toldi Ferenc is. (1865-évi kiad. II. 196—203.) A többi Gyöngyösi kiadásokból hiányzik, nem tudhatni mi okból nem vette fel a szerző a lőcsei első kiadásába, s a többi kiadók ezután indulva, az előszó létezéséről mit se tudtak.

Az előszó után következik a hosszú költemény szép, könnyen olvasható betűkkel írva, azonban telve van helyesírási hibákkal. A kéziratot összevettem 8, kezemnél lévő kiadással s a szövegében csekély eltérést találtam, többnyire egyes szavakban vannak az eltérések, vagy a szórendben, s ezek oly nagy számmal, hogy felsorolásuk sok időt és tért venne igénybe.

Szükségesnek vélem azt is megjegyezni, hogy a kézirat szövege e körülmények között is inkább egyezik a többi kiadások szövegével, mint Dugonicséval, ki megengedte magának azt a nem helyeselhető szabadságot, hogy Gyöngyösi szavai helyett a magáét illeszti be a szövegbe.

E helyütt csak a nagyobb eltérésekre terjeszkedem ki, s azon verssorokra, melyek a különféle kiadásokban hiányzanak; de a kéziratban meg vannak. I. könyv. III. rész. 21. verse: a kéziratban:

De nincs abban, ugy mód, másként gondolkodik,
egy meg hit szolgával, addig titkoskodik,
arra bizza dolgát, az sem vonakodik,
(mert jól ígért néki) hanem gyorsalkodik.

Dugonics kiadásában:

De nincs ebben így mód, Másként gondolkodik,
Egy meg-hitt szolgálával addig titkoskodik,
Erre bizza dolgát, Ez sem vonakodik,
Mert jól ígért néki, hogy-ha gyorsalkodik.

az 1693-ik löcsei kiadásban:

De nem lehetvén ez így; más utat vészen.
Egy meg-hitt szolgálával titkos kötést térszen,
Jól ígervén néki, ha jó eszköz léssen,
A' mellyért tsak hamar vagyon az is készen.

Epen így a következő kiadásokban: 1713. Lőcse; 1744. Buda; 1748. Sopron két sajtóhiba híján; Buda. évnélkül, két sajtóhiba híján; 1768. Kolozsvárt; 1865. Pest.

II. könyv. III. rész. 53-ik verse:**a kéziratban:**

Hamar kerekéi, sima tengelyének,
Proteust követő tündér szerencsének,
Laureas szekeret, érdemlő Keménynek,
Szalma kévékkel tölt, taligát tevének.

Dugonics kiadásában:

Hamar kerekéi sima tengelyének,
Proteust követő tündér szerencsének,
Laurusos szekeret érdemlő Keménnek
Szalma-kévékkel tölt taligát tevének.

az 1693-ik löcsei kiadásban:

Az alá, borúltán elébbi fényének,
Hamar kerekéi sima tengelyének,
Proteust követő tündér szerentsének
Szalma-kévékkel tölt taligát tevének.

Hasonlókép a következő kiadásokban: 1713. Lőcse; 1744. Buda; 1748. Sopron; Buda, évnélkül; 1768. Kolozsvár; 1865. Pest.

I. könyv. I. rész. a kézirat 47-ik verse:

Magas homlokának gyenge Lilioma,
egyenes nyakának szép alabastroma,
gyümölcsös mellének, két mozgó czitroma,
változott az búknak hervasztván ostroma.

Dugonicsnál és Toldynál a 4-ik sor így van:

Elváltozott, búknak hervasztván ostroma.

Hiányzik az egész következő kiadásokból: 1693. Lőcse; 1713. Lőcse; 1744. Buda; 1748. Sopron; Buda, évnélkül; 1768. Kolozsvár.

I. könyv. IV. rész. a kézirat 5. és 6-ik verse:

Nem azért viseli, ily kedvetlenségét,
hogy azzal Keménnek foicsa remétségét,
de hogy tarcsa annál, álandob hüvségét
mennél nehezebben, győzi erősségét.

Hogy mennél több munka, kél meggyőzésére
annál erősb legyen, annak hűségére,
az ki keménységét, meggyőzvényt végtére,
kötelezi szívét, tulajdon kedvére.

Dugonicsnál a 6-ik vers első sorában kél helyett kell, s a
4-ik sorban kötelezi helyett kötelezé áll.

Hiányzik az egész a következő kiadásokból: 1693. Lócse;
1713. Lócse; 1744. Buda; 1748. Sopron; Buda, évnélkül; 1768.
Kolozsvár; 1865. Pest.

II. Könyv. VII. rész. a kézirat 14-ik verse:

Nem csak ama boldog, üdönök foltában,
sugáros szárnyai, szabados jártában,
de tépet tollának zárt állapotjában
mostanis meg marat, igaz- s hű voltában.

Dugonicsnál a 3-ik sorban zárt helyett rosz, s hű helyett hív
áll. Hiányzik az egész az imént írott kiadásokból.

III. Könyv. IV. rész, a kézirat 65—95 verse:

A magyar Égnek is vastágabságából,
a hoz természetét, szokatlanságából,
a vagy más valami, Fatum balságából,
de van a Németnek régi szokásából.

Hogy oly pozsgás volta, nincs egésségeknél,
ha a magyar égben sokat bé vihetnek,
hogy azért halálos, döggel nem fűzetnek,
régii koporsója, országunk ezeknek.

Magnus Fábüsnak, hogy már példájával,
akarna a Német, mászkáló hadával,
az útközeteknek távosztatásával,
dfadalmaskodni, nem próbált harczával.

De midőn keröli úgy az ellenséget,
ő magát fogyasztja a szegény községet,
kerölvén a harezon osztot dűcsöséget,
talál rut dögével, dicséretlen véget.

Lehet-e bölcstelenb, s nagyobb kár vallása,
félelmeseb fegyver, s veszély köszt forgása,
mint a szép hadaknak magában fogyása,
minden próba nélkül, rut döggel halása.

A jó hirt és nevet, kereső szablyával,
jeles próbái köszt, teste hullásával,
dicsőül a vitéz, nem oly halálával,
melynek dőgi maid köz a barmok sorsával.

Röstség s várakozás, nem ver ellenséget,
a gyorsaság mutat, harci nyereséget
Bellóna pályája kíván seréniséget,
nem nyer az ot pálmát, ki követ röstséget.

Nem a késedelem, szokta azt végezny,
nehez onos lábbal, erre rea érkeznny,

ki partyához akar, nyertessen evezny,
annak serénsséggel kól dolgához kezdny.

A magyarokban is, nincs a régi jó vér,
meghült szívek heve, tágas szállást nem kér,
akár mely alacson s csekély helyen meg fér,
nem kól a dücsöség, arra nem sok is ér.

Messze hült erkölce, vitéz eleitől,
s azok dicséretes cselekedetitől
elfaizot mint kába, sólyom nemzetitől
s jó hir-név kereső, régi nagy ősitől.

Venus az ifjaknak nem Pallas daikája,
büdös most azoknak, a Mars óskolája,
a here Chlorisnak teczik csak rósája,
Bellona kertének nem böcsös pálmája.

Mert ot a dücsöség, drága veteményét,
vérrel hintik, s sok seb közt járják ósvényét,
ugy nevelik benne, annak szép reményét,
hogy virágzásának, ériék nyilo fényét.

A mely kevés üdöt, adnak a Musáknak,
kik Isten Asszony, a szép tanulának,
el hagyván azokat, nem szolgálnak Marsnak,
hanem párnás hyment, veszi ki ki Társnak.

Katalin s Krisztina mindgyárt szíve tárgya,
azoknak kedviért, Venus Aszont áldgya,
Bachusnak is kedves nálok tele kálgya,
Bellona sisakját, kevés a ki vádgya.

Az előtt az orozát, sokszor meg pörölte,
a puskapor, s a kard, tenyerét dörgölte,
gyakran az ellenség kezeit körmölte
vérét előb Mársal, mint mással közlötte.

Türt szenvedet, előb a böcsület mellet,
melynek bársonyával, a mikor már fénlet,
Hymentől koszorut, azután érdemlet,
mert akkor a gyermek, Venusnak nem köllet.

Azért voltak annyi nagy hirő férfiak
mert nem ültek guszal, mellett az iffiak,
hanem mint a napra vigyázó sas fiak
fegyverre vigyáztak a Nemes s Urfiak.

Majd még a böcsüből, kesztek soldot venny,
mint Oroszlány kólkók, eleve jelt tenny,
Nemesi vérekről, s vitézekké lenny,
dücsöség célyához vér s seb által menny.

Tör nem pör neveli vala az érzéket,
tartot a Prókator, rövideb mértéket,
nem ültek hasznára annyi Törvény széket,
meg különböztették vajtúl a szerdéket.

Akkor böcsös b áron, kele a Nemesség,
harninc Tallér nem volt, érette elégség,
oh! alacsony böcsre, szállétot nemzetség,
ily ócsova lenne? a régi dücsöség.

Más áron füzették akkor a Tákájár,
piros vér váltotta fekete téntájár,
előb meg festette azzal a szablyájár,
ugy érdemli vala Nemesség pálmájár.

A nemesség dolga, de maradgyon ebben,
vallyom mi jó van az kőz vitézlo rendben,
oly katonaságot, lelsz-é? valamelyben,
a mellyet vehetnél méltán dicséretben.

Elfaizot modgyátúl a hadakozásnak,
nem szokot szerihez, a jó rend tartásnak,
azt tartya s böcsüli, derik próbálásnak,
ha idejét lelé, a marha haitásnak.

Vivó helye korcsma, cigér a Zászloja,
az alat csikorog, sas tollas forgója,
más jeles próbáktul, magát igen oja,
a szegény kőszséget sarczoltattya s roja.

Nem ahittya gyomra a harczy falatot,
de ha mindenikre, nem zárnak lakatot,
minden bordél korcsma, el von őtöt s hatot,
senkitől nem tartván, meg tezcik mulat ot.

Nincs egy mástul függő, rend tartás ezekben,
mennyi táb, annyi fő, vagyon seregekben,
s a térszen akadált, jó szerencséjekben,
Tábori mivoltok, csuffság mindenekben.

Vajha Mátyás király a Magyar hadakot
látná most, s azoknak rendetlen voltokot,
szép Nemességekből, faizott rut korcsokat
minémő szemekkel nézhetni azokat.

Mind az által, ha még lenne jó Vezére,
még tudna javulni, ezeknek is vére,
de fordullyon Musám, elhagyott helyére,
a Német hadaknak, dühösködésére.

Kik mikor legyűnnek, merő Achillessek,
vágják a Törököt, a nyelvek élessek,
elcsapia hasokat azonban levessek
nyögve kullognak ki s nem olyan mérgessek.

Azok Tábora is, bejövetelével,
a kik meg edgyeztek Kemény serejével
Marsot mutat vala, szép hadi népével
s Nagy Sándor Vitézét, ábrázló képével.

De más ábrázattal vannak azokis már,
mert (a kitől félnek) Alijs közel jár,

van a dög miattis Táborokba sok kár,
azért úgy mint előb Laurust fejek sem vár.

Dugonicsnál, ki e kézirat alapján rendezte 1796-iki kiadását, e rész meg van; de a nála megszokott igazítással. A többi kiadásokból hiányzik.

III. Könyv. V. rész. 39-ik verse:

A fogas Aquiló, fogdos már helyette
a magas gólyákat, mind szám ki vetette,
a kis fecskéket is, mesze rekesztette,
egyéb madaraknak, nyelvét elkötötte.

43-ik verse:

A bolha sem nyargal szabadon annyi ért,
mint nyári üdöben, nemis vesz oly sok vért,
férre szitta magát érezvén orra dért,
nem csipnek a legyek, szunyog foga sem sért.

77-ik verse:

Kezdenek dagadni vizi pöfetegek,
jele nem derölnék föl, hamar az egek,
emelkednek jakáb mind töb több fellegek,
szakadoznak minden, vizekben a jegek.

E három strophát egyetlen egy kiadásban sem találtam fel, sőt Dugonicsnál sem, ki a fentebb közölt hosszabb részletet lenyomatta, ezeket elhagyta. Miokból? Nem tudható. Így a jelen alkalommal jelennek meg először, teljesen kiegészítve a hosszú költeményt.

Végül annyit óhajtok még megjegyezni, hogy Kemény János új kiadásánál vegyék figyelembe e kéziratot is a szövegezésnél, mely bizonyára nem lenne az irodalom hátrányára.

SZALAY GYULA.

Irodalomtörténeti repertórium 1887.

Ötödik közlemény.

Adatok a Széchenyi-könyvtár- és Stoeger műveiből. (Gyurcsák Ignác és Hevenyessy Gábor.) Vasm. Lapok 19. 23. sz.

Álmoskönyv (A legrégebb magyar —) Bud. Hirlap 200. sz.

Andorka Elek, dr. Roboz István, Somogy 19. sz.

Arany János hagyatékáról (Egy pár szó —) Zemplén 22. — Képviselőjelöltsége (Petőfi Sándor levelei.) Bud. Hirlap 181. — A. J. levele Szilágyi Istvánhoz. (Marczafánk stb. 1856.) Vasárn. Ujság 28. — „Arany J. hátrahagyott iratai és levelezései. 5. 6. füzet.“ Ism. Egyetértés 181. sz.

Arányi Lajos, dr. Nehr. Sz. Gy. Nemzet 212. P. Napló 209. 210. Egyetértés 209. sz.

Baksay Sándor. — á — Vasárn. Ujság 22. sz. arck. — „Gyalogösvény. Elbeszélések. Bpest, 1887.“ Ism. — ö. Bud. Hirlap 165. Vasárn. Ujság 21. 25. 28. — Eötvös Károly Lajos. Prot. Egyh. és Isk. Lap 26. sz.

Balázs Sándor. P. Napló 221. — (K.) Föv. Lapok 212. Bud. Hirlap 212. 213. P. Hirlap 211. Egyetértés 211. 212. — Egy elzúllott élet. Á. K. P. Napló